

HENRYK MOŚCICKI

General

Henryk Dąbrowski

z 4 rycinami

NAKLAD GEBETHNERA I WOLFFA
WARSAWA LUBLIN ŁÓDŹ
KRAKÓW, G. GEBETHNER I SPÓŁKA

HENRYK MOSCICKI

General
Henryk Dąbrowski

z 4 rycinami

NAKLAD GEBETHNERA I WOLFFA
WARSZAWA — LUBLIN — ŁÓDŹ
KRAKÓW, G. GEBETHNER I SPÓŁKA

Henryk Dąbrowski.

Wydawnictwo „Książka i Piśmiennictwo”
Warszawa

4620/51
F 972

Geprüft und auch für die Ausfuhr freigegeben Kais. Dent. Presseverwal
Warschau den 24/IV 1918 T. № 8975. Dr. № 898.

Wśród gromów i burz, co były i biją w rozdarta
piers̄ Narodu, poprzez rozgwały oręży i w długie noce
niewoli, jedna, pomimo wszystko, krzepiła nas nadzieja,
nadzieja w nieśmiertelnej straszona pieśni: „Jeszcze
Polska nie zginęła!” Czyż nie zna tych słów radosnych
każde serce polskie? Czy nie powtarza ich, obok mat-
czyngo pacierza, każde dziecko, choć „zrodzone w nie-
woli, w powiciu okutej?”

Jeszcze Polska nie zginęła,
Póki my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Mocą odbierzemy.
Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski—

wołały dźwięki, wyczarowane z bicia serc chrobrych,
mówiły o tem męstwie, nie lękającym się niczego, ufnem
a bohaterskiem; głośiły nazwisko wodza, co na święty
powiedzie bój, kołysały dusze w takt rycerskich czy-
nów, wskazując im w dali uspioną w mocy wroga mat-
kę-Ojczyznę.

Z czasem zmienili się ludzie, zmieniła się i pieśń;
ale treść pozostała tą sama. I po wielu, wielu lat dzie-
siałkach, po zapadłych w mrok światach odrodzenia, po-

ZASTRZEŻA SIĘ WSZELKIE PRAWA PRZEDRUKU I PRZEKŁADU
WARSZAWA 1918.
SKŁADY GŁÓWNE:
W POZNANIU — KSIĘGARNIA M. NIEMIERKIEWICZA.
NEW-YORK, THE POLISH BOOK IMPORT. CO. INC.
TŁOCZYNIA WŁ. LAZARSKIEGO W WARSZAWIE

przez czarne kiry żatoby świeżych polskich grobów, żyje nieśmiertelna; przy każdej przeżytej nadziei i przy każdej przecierpianej stracie zrywa się niezgluszona, tryumfu pełna, kojąca mękę niewolnego życia, — jak niepożyta moc i jak wichra potężnego narodowego hymnu — Jeszcze nie zginęła!

Kim był ów mąż, do którego imienia owe przywarły dźwięki, jaki zdziałał czyn, co błyskiem szabli rozjaśnił dusze polskie ożywczym promieniem wiary i nadziei?

W setną rocznicę Jego zgonu rozpatrzmy pasmo bujnego żywota onego rycerza bez trwogi o Polskę — generała Jana Henryka Dąbrowskiego.

I.

Zołnierzem był z tradycyi i rzetelnego powołania. Dziad jego walczył z Sobieskim pod Wiedniem, ojciec, Jan Michał, jako kirasjer saski, bił się z Turkami i armią Wielkiego Fryderyka; matka, z niemieckiej rodziny Lettowów, była córką generała wojsk Augusta III. Aczkolwiek na polskiej urodzony ziemi, — w Pierzchowicach pod Krakowem, w d. 29 sierpnia 1755 r., — od dzieciństwa wzrastał Jan Henryk w duchu cudzoziemskim, gdyż tak chciał napoły znienaczony rodzic i obcej krwi matka. Po polsku mówił źle i do końca życia językiem tym poprawnie nie władał.

W piętnastym roku życia wstąpił Henryk Dąbrowski do tego samego pułku gwardyi saskiej, w którym służył jego ojciec. Odbił parę kampanii, zdobywając w nich zasłużone rangi oficerskie i świetną znajomość

sztuki wojskowej. Ale jakimś żywiołowym pędem krwi wciął ku nieznannej prawie wyrzywał się Ojczyźnie. To też gdy Sejm Wielki zażądał od oficerów Polaków w służbie obcej wstąpienia do wojsk narodowych, Dąbrowski bez wahania przeszedł w randze podbrygadiera do 1-ej wielkopolskiej brygady kawaleryi narodowej. Nie dał mu jednak było zaszczytnego stoczyć boju. Przybył do kraju w r. 1792, wówczas gdy rozpoczęta w obronie Konstytucyi 3 Maja wojna z Rosją, pomimo poświęcenia księcia Józefa i Kościuszki, wskutek zdrady Targowicy i małoduszności króla Stanisława Augusta, kończyła się sromotnem poddaniem przemocy moskiewskiej. Dąbrowski z uczuciem bolesnego zawodu przeżywał upokarzającą podległość. Rwał się do czynu, ale ani sława jego nie stała jeszcze tak wysoko, ani ranga nie była dość znaczna, aby pociągnąć za sobą naród i powieść go do powszechnej za wolność walki. Poddał się surowej konieczności milczącego oczekiwania wypadków, pracując dzielnie nad reorganizacją i wycwiczeniem wojennem swojej brygady.

Tymczasem nad resztkami armii polskiej zawisła groźba rozbrojenia, stosownie do postanowienia hanbiącego sejmu rozbiorowego w Grodnie. Dąbrowski usiłował ratować zagrożone szczęty wojska i w tym celu podjął ślizkie próby porozumienia z hersztami rokoszni targowickiego. Sprowadzi to na niego w następstwie niesłuszne zarzuty ze strony poczynającej się insurekcyi Kościuszkowskiej i omal nie pogrąży w oczach zbyt pochopnych do oskarżeń o zdradę gorliwców patriotycznych. Do uratowania Dąbrowskiego z rąk bezwzględnej sprawiedliwości rewolucyjnej przyłożył się zaeny

Józef Wybicki, ocalając „honor i obywatelstwo” przysłego wodza Legionów, odtąd przyjaciół i towarzyszy jego nieodstępny.

Kościuszko trafnie odkrył w Dąbrowskim niepospolite zdolności wojskowe, mianując go generał-majorem i powierzając mu ważne zadania przy obronie Warszawy przed pruską armią oblężniczą. Z obowiązków tych Dąbrowski wywiązał się doskonale; odznaczył się w ciężkiej walce d. 28 sierpnia 1794 r., dowodząc oddziałem, osłaniającym Marymont i Powązki. Oddparcie wroga było wtedy główną zasługą umiętnych zarządzeń Dąbrowskiego. Zaraz też na placu boju wręczył Naczelnik jemu pierwszemu zaszczytną obrączkę z napisem, „Ojczyzna swemu obrońcy”. Pozyskawszy całkowite zaufanie Najwyższego Wodza, oraz wiarę w siebie ze strony żołnierzy, odrazu utworzył sobie drogę, wiódącą go do dalszych wzniosłych przeznaczeń narodowych.

Po ocaleniu stolicy wysłany do Wielkopolski, na tyły armii pruskiej, ze szczupłą garscią żołnierza, z konieczności skazany na wojnę podjazdową, prowadził ją po mistrzowsku. „Przez dni czterdzieści działał zawsze szczęśliwie przeciw po wielokroć silniejszej armii pruskiej, szącej się sławą pierwszej w świecie armii pruskiej. Przeszedł mil sto, przeprawiał się przed Bzurę, Wartę, Notec i Wisłę, zawsze w obliczu przeważnego nieprzyjaciela. Nie mógł marzyć o zniszczeniu ilościowo i jakościowo mocniejszego wroga, musiał nawet unikać kościowo mocniejszego wroga, musiał nawet unikać z nim walki, ale niemniej zajął wszystkie jego siły i wespół z obywatelstwem wielkopolskiem udźwignął cały prawie ciężar wojny na lewym brzegu Wisły”.

A prawdziwym zaszczytem dla Dąbrowskiego była wzniosłość jego stosunku do zwyciężanego nieprzyjaciela. Po zdobyciu Bydgoszczy pierwszą jego troską jest opieka nad rannym generałem Szekelym, którego surowość pobudzała żołnierzy do zemsty. Radował go też widok

Józef Wybicki.

spokojnego zachowania się wojska, którego nie potrzebował „wstrzymywać od podających je czynów”, gdyż nie walczyło „dla rabunku i zysku, tylko dla miłości Ojczyzny”. Wyprawa wielkopolska zapewniła Dąbrowskiego o moralnej wartości żołnierza polskiego, w którym brał zawsze górę duch obywatelski i zapal dla dobrej sprawy. Odtąd zbudziła się w nim wiara w duch-

we odradzanie się narodu. Wojna 1794-go roku zrobiła z niego prawdziwego Polaka.

Przyszły jednak srogie klęski: Maciejowice, rzeź Pragi, upadek powstania, a z niem wszystkiej Rzplitej. Dąbrowski nie poddał się bezradnej ogólnej rozpaczy i układał projekty przedarcia się z resztą armii do Francyi. Zatrzymany w zdobyciej Warszawie, doświadczając „wielkich kask“ od Suworowa, który naprzędno usiłował skłonić go do służby rosyjskiej, wciąż wyczekiwał zatargu prusko-rosyjskiego, z którego mogła wyniknąć nowa o Polskę wojna. Gdy to zawiodło, udał się do Berlina w zamiarze pozyskania Prus dla pomysłu wojny francusko-pruskiej przeciw Rosyi i Austryi i odbudowania, choćby połowicznie, niepodległej Rzplitej. Starania powyższe, wobec chwilowej postawy gabinetu berlińskiego, skutku nie odniosły. Wtedy Dąbrowski, w myśl dawnego zamiaru oparcia się o Francję, podążył do Paryża z gotowym już planem utworzenia Legionów polskich przy armii rewolucyjnej francuskiej.

II.

W stolicy Francyi od lat paru istniała kolonia polska, zabiegająca bezkutecznie o pomoc dla upadającej Rzplitej. Teraz, po trzecim rozbiorze, szeregi wychodźców pomnożyli uczestnicy ostatniego powstania. W grocie emigrantów snuła się myśl tworzenia armii polskiej, lecz trudności stawiane przez rząd francuski, oraz, co główna, wzajemne swary i wasnie wśród Polaków utrudniały pomysłyne roztrzygnięcie zamierzonego dzieła.

W ten wir zgnubnych rozterek i wątplących czynny kłótni dostał się Dąbrowski. Nie bez trudności znalazł

posłuch i rada roztropną nakazał milczenie warcholskim głosom. Przewyciężył niechęci urzędowych sfer paryskich i zdołał uzyskać polecenie do wybijającego się na czoło wypadków generała Napoleona Bonapartego. Plan Dąbrowskiego, opracowany przy współudziale Wybickiego i Barssa, niegdyś pełnomocnika Rzplitej Polskiej we Francyi, polegał na utworzeniu Legionu polskiego współdziałającego z Rewolucją, a mającego stać się „wiązkami i jądrem armii, którą stworzyć potrzeba Polsce“.

Dn. 3 grudnia 1796 r. nastąpiło pierwsze spotkanie Dąbrowskiego z Bonapartem w głównej tegoż kwatery, w Medyolanie. Przebieg rokowań zrazu nie był po myślny. Napoleon ostro i nieprzychylnie potraktował projekt Dąbrowskiego, co najwyższej uważał za możliwe dopuszczenie ochotników polskich, bez samodzielnego stanowiska, do tworzącej się armii lombardzkiej. Dąbrowski był zrozpaczony. Na szczęście, zdołano przelać zapartywaną Bonapartego na sprawę utworzenia Legionu polskiego, którego podstawą organizacyjną mieli być jeńcy i dezertery Polacy z armii austryackiej, walczącej z Francją. Po całych tygodniach niepewności, zgrzyzot i poniewierki dochodził Dąbrowski do upragnionego celu. Dn. 9 stycznia 1797 r. podpisano pomiędzy rządem lombardzkim a przedstawicielem Polaków, generałem Dąbrowskim, układ, którego mocą, wzamian za posiłkowanie obywatelstwo i żołd lombardzki, jednakże niści otrzymują obywatelstwo i żołd lombardzki, jednakże z prawem powrotu do kraju; mundur, odznaki i organizacja będzie zbliżona do dawnych polskich; na ramieniach nosić będą legionieci napis po włosku

i polsku— „Ludzie wolni są braćmi”, nadto używać będą trójbarwnej kokardy francuskiej.

Niebawem wydał Dąbrowski w kilku językach odezwę do rodaków:

„Wierny Ojczyźnie mojej do ostatniego momentu — pisał generał, — walczyłem za jej wolność pod nieśmiertelnym Kościuszką. Upadła ona pod przemocą i nie zostaje nam jak pocieszające wspomnienie, żeśmy krew przelewali za ziemię przodków naszych, żeśmy widzieli nasze chorągwie zwycięskie pod Dubienką, Raclawicami, Warszawą i Wilnem. Polacy, nadzieja powstaje. Francya zwycięża. Ona się bije za sprawę narodów. Starajmy się osłabić jej nieprzyjaciół. Francya pozwala nam schronienia. Czekając lepszych losów dla kraju naszego, idźmy pod jej chorągwie. Te są oznaką honoru i zwycięstwa. Legiony polskie formują się we Włoszech, na tej ziemi, niegdys świętyni wolności. Już oficerowie i żołnierze, towarzysze trudów waszych i męstwa są ze mną, już się bataliony formują. Przybывajcie, koleđzy, rzućajcie broń, którą was nosić przymuszono. Bijmy się za sprawę wspólną wszystkich narodów, za wolność, pod walecznym Bonaparte, zwycięzcą Włoch. Tryumfy Rzplitej Francuskiej są jedyną naszą nadzieją. Za jej pomocą i jej sprzymierzeńców, może zobaczymy jeszcze domy nasze, któreśmy z rozrzewaniem porzucili”.

Już w dwa tygodnie po ogłoszeniu odezwy Legion liczył przeszło tysiąc ludzi pod bronią, niebawem sformowane zostały dwa bataliony: grenaderski pod dowództwem Strzalkowskiego i strzelecki pod Kosińskim. Zaledwie utworzone oddziały otrzymały rozkaz stumienia powstania ludowego we Włoszech, w okolicach

Brescii i Werony. Wprawdzie obowiązek ten nie odpowiadał właściwemu powołaniu żołnierzy polskich, jednakże Dąbrowski był poslušny i pospieszył rozkaz wypełnić, postępując w stosunku do ludności włoskiej

Karol Kniaziowicz.

surowo, lecz sprawiedliwie. Tymczasem z wciąż napływających ochotników tworzył się trzeci batalion strzelców i pierwsze dwie kompanie artylerji.

Korzystając z trwającej nadal wojny francusko-austriackiej, Dąbrowski przedstawił Bonapartemu plan przedarcia się Legionów do Galicyi i wywołania tam

powstania. Napoleon godził się na projekt powyższy i wydał rozkaz ścignięcia wszystkich sił polskich do miejscowości Palmannova. Atoli próżnemi okazały się nadzieje, ożywiający Dąbrowskiego. Bonaparte zawarł przedwstępny układ pokojowy z Austryą. Sprawa polska poszła w odwłokę. Wśród ogólnego przygnębienia udał się Dąbrowski do kwatery Napoleona, aby coś postanowić o dalszych losach Legionów. Atoli prócz zaszczytnych pochwał dla waleczności i karności Polaków, usłyszał z ust naczelnego wodza tylko ogólnikową zachętę do dalszej wytrwałości i cierpliwości wraz z ubolewaniem, że stosunki polityczne nie pozwalają teraz uczynić coś stanowczego dla Polski. Z uczuciem bolesnego zawodu powrócił Dąbrowski do swoich, nie chcąc jednak odbierać sztandaru. Stosownie do rozkazu Bonaparte'go, udał się do Bolonii i przystąpił do dalszej organizacji Legionów, w nadziei, że zapowiedziany pokój nie dojdzie do skutku.

W czerwcu 1797 r. korpus polski liczył około 7000 ludzi i był podzielony na dwie legie, pod dowództwem Kniaziewiczza i Józefa Wielhorskiego. Naczelną komendę sprawował Dąbrowski.

Tymczasem Napoleon postanowił użyć oddziałów polskich do stłumienia ruchów w Reggio. Pobyt Legionistów w tej miejscowości upamiętnił się faktem, że tutaj zapewne powstał niesmiertelny mazurek Dąbrowskiego: „Jeszcze Polska nie zginęła“, napisany dla pobudzenia wiary i otuchy w lepszą przyszłość przez Józefa Wybickiego do melodyi, ułożonej przez Michała Ogńskiego.

Podczas rokowań pokojowych francusko-austryackich Dąbrowski powziął myśl wznowienia, choćby na obcej ziemi, dawnego Sejmu Wielkiego, który, jako istotne przedstawicielstwo narodu, mógłby się domagać od kongresu pokojowego praw dla Polski. Myśl ta

Józef Wielhorski.

jednak trafiła na nieprzezwyciężone trudności. Pokój, zawarty w październiku 1797 r., nie uczynił dla Polski.

Pomimo tyłu zawodów, Dąbrowski nie opuszczał rąk bezradnie. W dalszym ciągu zabiegał o zjednanie przychylności dla Polaków ze strony rządu francuskiego i równocześnie kształcił wciąż wzrastające liczebnie

oddziały polskie. Tak pracując i ucząc się, doczekano roku 1798-go i nowej wojny. Król Neapolu rozpoczął walkę z Francją. Dąbrowski ruszył z pierwszą legją na pomoc słabym siłom francuskim. Po drodze do Rzymu, w Loreto, doręczono Dąbrowskiemu chorągiew Mahometa, zawieszoną w słynnym Domku N. Maryi Panny przez Sobieskiego, jako zdobycz w wyprawie wiedeńskiej. Do Rzymu weszli Polacy 3 maja 1798 r. Gdy wojska uszykowały się pod posągtem Marka Aureliusza, przemówił do nich Dąbrowski: „Stanęście na szczycie góry, na której tyłu wieków sława błyszczała. Ona i wam towarzyszy. Pomnijcie, w jakim to dniu wstępujecie tutaj, — w dniu drogiej dla was pamiątki (t. j. w rocznicę Konstytucyi 3 Maja). Niech godło sławy i miłości kraju w sercach waszych na zawsze pozostanie.“ Tutaj otrzymał wódz Legionów puściznę drogocenną — szablę po Sobieskim.

Walki tymczasem trwały w dalszym ciągu. W bitwie z trzykrotnie silniejszym nieprzyjacielem pod Civita Castellana zwycięsko ścierał się Książiewicz; pod Magliano Chłopicki, późniejszy w r. 1830 wódz naczelny, pobił w trzysetu ludzi 5000 Włochów; 31 grudnia Książiewicz wraz z Dąbrowskim zdobyli potężną twierdzę Gaetę. Wreszcie w styczniu 1799 r. Legionści zajęli Neapol. Wódz naczelny wojsk francuskich, gen. Championet, wysłał Książewicza do Paryża, aby tam złożył rządowi francuskiemu zdobytę chorągiew.

Nareszcie w marcu 1799 r. wybuchła druga wielka wojna, tak niecierpliwie oczekiwana przez Dąbrowskiego i towarzyszy. Odkrzyły dawne nadzieje, iż zbliża się chwila, kiedy Legiony pociągną „z ziemi włoskiej do

PolSKI“. Przeciw Francyi wystąpiły Austria i Rosya, która wysłała najlepszego swego wodza, Suworowa, sprawcę okrutnej rzezi Pragi w r. 1794. Bonaparte podówczas walczył w Egipcie.

W kilkunastu bitwach oręż polski nową odkrył się sławą, niekiedy, jak np. nad rzeką Adygą, chroniąc w krwawym boju armię francuską od rozbicia. Kampa-
nia była nadzwyczaj ciężka. „Ponosiliśmy nędzę, przechodzącą wszelkie pojęcie — pizze Dąbrowski w swym pamiętnku. — Żołnierze byli niepłatni, bez obuwia, bez koszul, a nawet bez mundurów; rozlokowani w okropnych górach i dzikich skałach, zmuszeni bezustannie wdzierać się na nie i odbywać marsze utrudzające, wystawieni na deszcze, śniegi i mrozy, pozbawieni żywności niekiedy przez dni cztery, nie mając ani chwili odpoczynku, bo zawsze naprzeciw nieprzyjaciela“.

W jednej z potyczek Dąbrowski cudem niemal uszedł śmierci, w chwili bowiem, gdy na czele grenadierów zdobywał nieprzyjacielskie armaty, ugodzony został kulą karabinową w piersi. Ocalała mu życie przy-
padkowo włożona w zanadrze książka: „Historya wojny 30-letniej“ Szyllera.

Tymczasem Bonaparte wraca z Egiptu, staje na czele rządu i armii. Szala zwycięstwa zaczyna przechylać się na stronę Francuzów. Dąbrowski śpieszy do Paryża i podaje ponowny plan wciągnięcia z Legionami do Galicji. Siły polskie wyniosły wtedy około 15 000 ludzi; przy poparciu odpowiedniego korpusu francuskiego zamierzał Dąbrowski przedrzeć się przez Czechy i Morawy do zaboru austriackiego, a stamtąd dalej na ziemię, zagarniętą przez Moskwę.

Plan powyższy przyjęty został przez Bonaparte'a. Resztki pierwszej Legii ściągają do Marsylii, gdzie przeszy na żoł francuski, zachowując nazwę I-ej Legii polskiej i odznaki narodowe. Legia II-ga, tworzona przez Książewicza pod nazwą Naddunajskiej, bierze zaszczytny udział na niemieckim teatrze wojny i w bitwie pod Hohenlinden rozstrzyga los walki, wytrzymując na sobie przez cały dzień nacisk przeważającego wroga. Lecz zwycięstwa te wpłynęły niekorzystnie na sprawę polską. Pobia Austria i Rosya pospieszyły ofiarować Francyi pokój na korzystnych warunkach, które rząd francuski, dbałszy przedewszystkiem o interesy swego kraju, chętnie przyjął. Plan przedarcia się do Galicyi upada. Rozpoczęły się układy pokojowe. Legiony ogarnia rozpacz. Książewicz i wielu innych oficerów bierze dymisyę, zdarzają się wypadki samobójstwa. Po zawarciu pokoju, który posiadał wszelkie cechy trwałości, wojsko polskie straciło rację bytu. Przychodzą dla Dąbrowskiego chwile najcięższe. Widzi dzieło swoje zniszczone.

Część Legionów polskich, odstąpiona przez Francję Włochom, powołana została do służby w garnizonach miast nowopowstałego Królestwa Etrurji. Dąbrowski otrzymuje stanowisko gubernatora dwóch departamentów włoskich. Resztki Legii Naddunajskiej Bonaparte wcielił do armii francuskiej i w r. 1803 wysłał przemocą — „aż kędy pieprz rośnie“, na wyspę San-Domingo, gdzie Francya miała do czynienia z powstaniem Murzynów. Tam, daleko od kraju, walcząc za obcą sobie sprawę, wyginęły resztki Polaków od zabójczego klimatu i broni murzynskiej.

Taki był koniec bohaterkiej działalności Legionów.

Ogółem przewinięło się przez nie przeszło 800 oficerów i 30 000 szeregowców. Zastali trupami swymi pola Europy od Adryatyku po Dunaj, od Alp północnych Włoch po Apeniny Południa, pod skwarnem niebem afrykańskiem. Krew popłynęła na marne...

A jednak „w tych szeregach walczących pod trójbarwną kokardą republikańską, z napiersną dewizą: „Ludzie wolni są bracia!“, stawała się nowa epoka dziejów narodu. Armia Dąbrowskiego była armią obywatelską w całym tego słowa znaczeniu. Na wezwanie generała pospieszyli wszyscy, co nie chcieli pogodzić się z upadkiem Ojczyzny. Pospieszyli żołnierze zniesionej armii polskiej, wyrzuceni na bruk lub wcieleni do szeregów obcych. Pospieszyły jednostki najlepsze, najdzielniejsze w narodzie, czy ze szlachty, czy z nubywatelonego przez insurekcyę Kościuszkowską chłopca-żołnierza. Ten żołnierz obojętny wniósł przedewszystkiem świadomość celu, dla którego idzie się bić, poczucie godności, zapamiętałość i rzadką wytrwałość. Jak stał się zahartowało, oczyściło, rozbliżyło uczucie patryotyczne. Okupując winy przeszłości, z jaśniejącą w zbrojnych piersiach duszą Narodu, szli pod obcą chorągiew, ale do walki z wrogiem własnej ojczyzny, szli oddać życie za ziemię polską, za Polskę, i stwierdzili przed ludami świata, że na prawdę „nie zginęła“, skoro się za Nią nieytko żyje, ale też umiera.

Taki był życiodajny, twórczy posiew nieśmiertelnego dzieła Henryka Dąbrowskiego.

III.

Rozpaczne, częstokroć beznadziejne, w łzach i krwi, targanie się Dąbrowskiego nie było bezpłodne. Jego

trud ofiarny, samozaparcie się, postanowienie, by iść z nadzieją choćby przeciw nadziei i wytrwać, wydało rezultat owocny. W r. 1806 wybuchła wojna. W szeregu sławnych zwycięstw Napoleon rozbił wojska pruskie i do założonej w Berlinie kwatery wezwał z Włoch Dąbrowskiego, aby polecił mu wywołanie powstania w Wielkopolsce. Dąbrowski, ożywiony nową wiarą, z zapalem wziął się do dzieła. D. 3 listopada 1806 r. ogłasza „do współrodaków” odezwę, napisaną przez Wybickiego:

„Polacy! Napoleon Wielki i niezwyciężony wchodzi w 300000 wojska do Polski, — nie zgłębiajmy zamysłów jego, starajmy się być godnymi jego wspólności. „Obaczę — powiedział nam, — obaczę, jeżeli Polacy godni są być narodem...” Polacy! od Was więc zawisło istnieć i mieć Ojczyznę — wasz zemściciel, wasz stwórca zjawił się, zabiegajmy mu drogę ze wszech stron, tak jak osierocoone dzieci rzucają się na łono ojca. Przy-noście mu wasze serca i odwagę, wrodzoną Polakom — Powstańcie i przekonajcie go, że gotowi jesteście krew toczyć na odzyskanie Ojczyzny... Przypomnijcie sobie że proklamacya, która Was do formowania Legiów polskich we Włoszech wzywała, nie była ku waszej zdradzie użyta. Ci to są legionisci, którzy niezwyciężonego Napoleona pozyskawszy względy, dali mu pierwsze wyobrażenie o duchu i charakterze Polaków...”

Wielkopolska z zapalem odpowiedziała na odezwę. W Łowiczu, w sam dzień Nowego Roku 1807-go, odbywało się zaprzysiężenie zgromadzonej szlachty. — „Rycerzel — przemawiał do nich Dąbrowski. — Za najszczęśliwszy dzień życia mego poczynuję, ten, który po

dwunastoletniem rozstaniu połączył mnie z wami, Rodacy! który mi daje oglądać słodkie owoce prac moich, podjętych za granicą na utrzymanie męznego ducha w Polaku. Jestem sowicie od Niebios nagrodzony, kiedym was w istocie przekonał, że nieplonnemi ziemiówkami karmił nadziejami. Ten rok 1807-my jest pierwszy, w którym każdy z was życie poczyna, bo kto Ojczyzny swej nie miał, tego można w liczbę umarłych policzyć. Ta ziemia, po której dziś wolni chodzicie, dopiero od tego momentu poznała prawdziwe swe dzieci, kiedy was widzi zebranych na obronę swoją...”

W organizowaniu armii polskiej, oddanej przez Napoleona pod komendę naczelną ks. Józefowi, oraz w działaniach wojennych brał Dąbrowski udział wybitny. Walczył pod Teczewem, gdzie odniósł ranę w nogę, przy oblężeniu Gdańska i w rozstrzygającej wojnie bitwie pod Friedlandem. Po utworzeniu, na mocy traktatu pokojowego w Tylicy, Księstwa Warszawskiego, Dąbrowski był mianowany wodzem t.zw. Legii Trzeciej. Wyniesienie księcia Józefa ubodło Dąbrowskiego. Jego przecie myśl, jego żelazna wytrwałość i nieugięta wola doprowadziły po tylu wysiłkach i zawodach do podniesienia Polski. Ale przemógł uczucie osobistej krzywdy. Uzyskał urlop i osiadł w Winnogórze, dobrach w Poznaniu, nadanych mu przez Napoleona. Żalu nie miał, jeno pewną gorycz w sercu. Powiadał, że „on, który pierwszy utworzył Legiony polskie dla Francji i który bił się przez 10 lat na ich czele, on, który pierwszy w r. 1806 zorganizował siłę zbrojną polską, który pierwszy prowadził ją do boju, który pierwszy krwią własną zrosił pola odradzającej się Ojczyzny —

uważać może za spełniony swój obowiązek obywatela i żołnierza i więcej jest racyi, ażeby jemu zazdrośczone, niż żeby on zazdrościć miał innym“.

Z zacisza domowego wyrwała Dąbrowskiego wojna Księstwa z Austryą w r. 1809. Natychmiast pośpieszył do szeregów, był pod Raszynem, zapominając uraz, wspierał Poniatowskiego radami i doświadczeniem. Do pomyslnego przebiegu kampanii przyczynił się świetną wyprawą do Wielkopolski, gdzie, podobnie jak w r. 1794, zorganizował powstanie i dzielnymi obrótami zagroził poważnie armii austryackiej. Po skończonej wojnie, przysporzywszy sławy młodej sile zbrojnej Księstwa Warszawskiego, powrócił do swej poznańskiej dywizyi i dzielił czas między obowiązki służbowe i zarząd Winogóra.

Zbliżał się rok 1812-ty i ostatnie trudy wojenne Dąbrowskiego. Wojna Napoleona z Rosyą, mająca przede wszystkim spaść swym ciężarem na ziemię polską, poważnie niepokoiła Dąbrowskiego. Znał siły przeciwników i warunki, w jakich się mają rozegrać śmiertelne między nimi zapasy. Ale bez wahania oddawał resztę sił Ojczyźnie. Przeszedł przez wszystkie kłęski i wszystkie koleje, jakie armii napoleońskiej przejść było дано, składając rzetelne świadectwo swego talentu i stałości. Do najświetniejszych jego w tym okresie czynów należy bohaterska obrona przeprawy przez rzekę Beresynę, gdzie z nadludzkiem wprost poświęceniem ratował ginące w straszliwym odwrocie szczęty Wielkiej Armii.

Pomimo rozgromu nie opuścił, podobnie jak książę Józef, sztandarów napoleońskich. Wytwał w nieró-

wnych bojach cesarza z rosnącą wciąż przewagą wrogów. Dywizya Dąbrowskiego, staraniem wodza uzupełniana, przeszła całą kampanię 1813 roku, aż do ostatecznej bitwy pod Lipskiem w październiku t. r. Otrzymawszy w tym rozstrzygającym momencie posterunek na przedmieściu, koło bramy Halskiej, bił się stary wódz Legionów z nalewą nieprzyjaciela; obronił pozycyę i opuścił ją dopiero na rozkaz wyraźny Napoleona, wyprowadzając z ognia połowę już tylko swojej piechoty. Po zgonie księcia Józefa, dowództwo nad resztą korpusu polskiego, powierzone na razie ks. Sułkowskiemu, oddał Napoleon Dąbrowskiemu. Ale obowiązek ten był już teraz ciężarem ponad siły. Walilo się wszystko. Walka rozpaczliwa, beznadziejna trwała jeszcze kilka miesięcy.

W kwietniu 1814 r. Paryż zajmują wojska sprzymierzone, Napoleon składa koronę. Dąbrowski całe swoje starania poświęcił teraz ulżeniu doli żołnierza polskiego i towarzyszym broni, dla których wyjednał u cara Aleksandra I powrót do Ojczyzny. Zatrudnił się znów usilnie reorganizacją wojska, ale znieść nie mógł i nie chciał dziwactw i kaprysów nowego wodza naczelnego, w. ks. Konstantego. Pomimo posunięcia na stopień generała jazdy i senatora-wojewody, pomimo odznaczeń i zaszczytów, wolał osiąść w umiłowanej Winnogórze, zdala od utrudzającego gwaru stolicy. Jednakże z drogą dla siebie zawsze Warszawą całkowicie nie zerwał. Bywał tutaj, wchodził w rozmowy z młodszymi officerami, „zachęcał do utrzymywania ducha narodowego, do opierania się pokusom łask, zatruwających czystość uczuć, a stale wierzył w odrodzenie Ojczyzny, wszczepiając tę wiarę w każdego“.

Zmarł 6 czerwca 1818 r. Zwłoki, ubrane, stosownie do ostatniej woli generała, w mundur legionisty, złożono na spoczynek wieczny w Winnogórze.

IV.

W postaci Dąbrowskiego zawarła się treść twardego wysiłku narodu, co, krwawym targając łańcuchem niewoli, sięgał po strąconą koronę królewską.

Obok Kościuszki, jaśniejącego blaskiem cnót obywatelskich, obok księcia Józefa, w szablismym rozmachu krzeszącego iskrę dawnego bohaterstwa polskiego, staje Dąbrowski, wielki swym trudem powszednich dni walki i żelaznego czynu wyraziciel szczery, nieugięty.

W kraj wiałły burze, preistaczał się dawnego świata porządek. On wierzył, że z tych gromów i burz zrodzi się sprawiedliwość dla ludów, dla powalonej przez mocą Ojczyzny. Jej służył do ostatka, w niej widział jedyny cel swego istnienia i znoju.

„Jeszcze Polska nie zginęła!” — wołała pieśń Jęgo żołnierzy.

Nie zginie, póki duch Dąbrowskiego, duch granitowej wytrzymałości i woli trwania krzepić będzie naród, chronić przed rdzą własnej niewiary i bezecnem wrogów niszczytelstwem.

F. 972.